

Przesłanki wyłączenia lub złagodzenia odpowiedzialności karnej

Czynny żal

1) Wyłączenie odpowiedzialności karnej

Zarówno przyjmujący łapówkę jak i wręczający ją dopuszcza się przestępstwa, a zatem obydwaj w razie ujawnienia swego działania narażeni są na odpowiedzialność karną. Groźba kary sądowej, realna zarówno dla wręczającego, jak i przyjmującego prowadzi ich do przyjęcia jednakowej linii obrony i wzajemnego podtrzymywania się w zeznaniach. Dlatego, aby rozbić zrodzoną na gruncie przestępstwa solidarność-zmowę milczenia pomiędzy przyjmującym korzyść majątkową lub osobistą albo jej obietnicę oraz udzielającym takiej korzyści ustawodawca wprowadził przepisy pozwalające pod określonymi ustawą warunkami na korzystanie z bezkarności przez sprawców przestępstw określonych w następujących przepisach:

- art. 229 § 1-5kk(przekupstwo w sektorze publicznym),
- art. 230 a § 1 i 2 kk (handel wpływami),
- art. 296 a § 2 i 3 kk w zw. z § 2 (przekupstwo gospodarcze),
- art. 296 b § 2 i § 3 kk w zw. z § 2 (przekupstwo sportowe).

Brak takich przepisów utrudniał, bowiem skuteczną walkę z przestępczością korupcyjną.

Z dobrodziejstwa bezkarności mogą korzystać sprawcy przekupstwa, natomiast ustawodawca odmówił takiej możliwości osobom przyjmującym łapówki.

Instytucja bezkarności przekupstwa obowiązująca od dnia 01 lipca 2003 r. poszła tak daleko, iż nawet wtedy, gdy z inicjatywą łapówki wyszedł dający, stosuje się wobec niego przepisy uwalniające go od odpowiedzialności karnej.

Warunki skorzystania przez sprawcę przestępstwa z bezkarności

1. Korzyść majątkowa lub osobista albo jej obietnica zostały przyjęte.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, iż na podstawie art. 230 a karalności podlega osoba, która nie kontaktuje się bezpośrednio z osobą pełniącą funkcję publiczną, a z pośrednikiem.

Gdyby czyniła to w stosunku do osoby pełniącej funkcję publiczną dopuszczałaby się przestępstwa przekupstwa czynnego (art. 229 kk).

Sprawca czynu z art. 230 a kk ponosi odpowiedzialność karna jedynie wtedy, gdy obejmuje swoim zamiarem wszystkie znamiona tego przestępstwa w tym znamię bezprawności.

Jeżeli sprawca nie zdaje sobie sprawy z tego, że wywarcie wpływu ma mieć charakter bezprawny to takie zachowanie nie wypełnia znamion tego przestępstwa.

2. Sprawca, który łapówkę wręczył zawiadomił o tym fakcie organ powołany do ścigania przestępstw.
3. Sprawa, który wręczył łapówkę ujawnił wszystkie istotne okoliczności przestępstwa.

Zawiadomienie organów o przestępstwie i jego okolicznościach **musi** nastąpić zanim organ powołany do ścigania przestępstw o tych faktach się dowiedział.

Bezkarność przewidziana we wskazanych wyżej przepisach oznacza, że organ ścigania nie wszczyna przeciwko osobie, która wręczyła łapówkę postępowania karnego, a sprawca przekupstwa występuje w sprawie przeciwko przyjmującemu łapówkę w charakterze świadka.

2) Nadzwyczajne złagodzenie kary, bądź odstąpienie od jej wymierzenia – art. 250a kk (korupcja wyborcza) i 302 § 2 i 3 kk (korupcja wierzycieli)

Przepis art. 250a kk z uwagi na brak przesłanek do łagodniejszego traktowania osoby przekupującego wyborcę, zwłaszcza, że może to być np. kandydat na posła lub senatora, a nadto przy uwzględnieniu większych możliwości przyczynienia się do ujawnienia przestępczości korupcji wyborczej ze strony uprawnionego do głosowania, ustawodawca przewidział pod określonymi w przepisach warunkami łagodniejsze traktowanie przyjmującego korzyść.

Istnieje, bowiem obowiązek nadzwyczajnego złagodzenia kary, a nawet możliwości odstąpienia od jej wymierzenia dla sprawcy łapownictwa wyborczego biernego (tj. przyjmującego korzyść majątkową lub osobistą albo żądającego takiej korzyści w zamian za oddanie głosu zgodnie z „umową”).

Nadzwyczajne złagodzenie kary uzależnione jest jednakże od spełnienia dwóch przesłanek:

1. sprawca powiadomił organ powołany do ścigania przestępstw o fakcie przestępstwa i o okolicznościach jego popełnienia,
2. zawiadomienie złożono zanim organ ścigania dowiedział się o przestępstwie i okolicznościach jego popełnienia.

Dla zastosowania dobrodziejstwa złagodzenia kary bądź odstąpienia od jej wymierzenia obojętną rzeczą jest zarówno cel, jak i motywy, czy pobudki, które skłoniły sprawcę do zawiadomienia o przestępstwie.

Nadzwyczajne złagodzenie kary polega na wymierzeniu kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kary łagodniejszego rodzaju.

Odstąpienie od wymierzenia kary polega na uznaniu przez Sąd oskarżonego winnym popełnienia zarzucanego mu przestępstwa i odstąpieniu od wymierzania za to przestępstwo kary.

Nadzwyczajne złagodzenie kary w odniesieniu do przestępstwa z art. 250a § 1 kk polega na wymierzeniu przez Sąd kary grzywny albo kary ograniczenia wolności. Natomiast w wypadku mniejszej wagi wyżej wymienionego przestępstwa z § 1 art. 250a kk nadzwyczajne złagodzenie kary polega na odstąpieniu od jej wymierzenia i orzeczeniu środka karnego przewidzianego przez przepisy kodeksu karnego.

Z kolei wobec sprawcy przestępstwa korupcji przeciwko wierzycielom – art. 302 § 2 i 3 kk, który dobrowolnie naprawił szkodę w całości ustawodawca przewidział możliwość zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary, a nawet odstąpienia od jej wymierzania. Powyższe wynika z treści art. 307 § 1 kk.

Natomiast naprawienie przez sprawcę szkody w znacznej części daje jedynie podstawę do nadzwyczajnego złagodzenia kary – art. 307 § 2 kk.

Naprawienie szkody, o którym mowa w cytowanych przepisach nie musi nastąpić przed wszczęciem postępowania karnego.

Warunki te można skutecznie wypełnić do czasu zapadnięcia prawomocnego rozstrzygnięcia.

Uregulowanie zawarte w art. 307 kk opiera się na instytucji czynnego żalu, polegającej na złagodzeniu lub wyłączeniu odpowiedzialności karnej w skutek skruchy wyrażonej przez sprawcę przestępstwa i zmierza do wyrównania szkody poniesionej przez wierzycieli w wyniku przestępczych działań sprawcy.

Z dobrodziejstwa tego przepisu może skorzystać zarówno biorący, jak i dający łapówkę.

Poza wymienionymi uregulowaniami wskazanymi wprost w ustawie, Sąd może w przypadkach określonych w art. 60 kk zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary z uwagi np. na **postawę sprawcy** przejawiającą się zwłaszcza w podjęciu przez niego starań o naprawienie szkody lub jej zapobieżenie. Z instytucji tej może skorzystać również sprawca, którego czyn stanowi pewien wyłom w jego dotychczasowym zachowaniu wymuszonym zaistniałą sytuacją np. wręczenie korzyści majątkowej dyrektorowi domu opieki społecznej w celu przyjęcia do placówki osoby wymagającej całodobowej opieki, który nie może skorzystać z instytucji czynnego żalu, a jednocześnie popełnione przez niego przestępstwo nie może być ocenione jako znikomo szkodliwe społecznie.

Znikoma szkodliwość społeczna

W myśl art. 1 § 2 kk nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. Popęlnienie takiego czynu nie pociąga, zatem sobą odpowiedzialności karnej.

Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.

Do okoliczności decydujących o znikomej szkodliwości społecznej czynu należą m.in. rozmiar wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, pobudki, motywy, cel działania sprawcy. Jako znikomo szkodliwy należy np. ocenić czyn przekupującego polegający na wręczeniu łapówki lekarzowi w zamian za przyspieszenie operacji ratującej życie lub zdrowie wręczającego bądź osobę mu najbliższą.

Wręczający łapówkę, mając też na uwadze konieczność dalszego leczenia bądź rehabilitacji zwykle nie zawiadomi o przekupstwie organów ścigania, w przypadku wyjścia na jaw takiego czynu. Nie będzie mógł skorzystać z dobrodziejstwa bezkarności.

Uwzględniając jednakże, całokształt okoliczności czynu a przede wszystkim motywację wręczającego łapówkę, czyn ten uznany być może jako znikomo szkodliwy społecznie. Wręczający łapówkę nie będzie, zatem podlegał odpowiedzialności karnej. Postępowanie nie zostanie w takim przypadku wszczęte, a w przypadku jego wszczęcia zostanie umorzone.

Również wartość przyjętej bądź udzielonej korzyści minimalnie przekraczająca zwyczajowo przyjętą wartość podarunku musi być przedmiotem wnikliwej oceny organów ścigania pod kątem znikomej szkodliwości czynu.

Aby świadczenie nie stanowiło korzyści majątkowej w rozumieniu przepisów kodeksu karnego, powinno mieć rzeczywiście tylko symboliczny charakter, który mimo rzeczowego charakteru i posiadania określonej wartości pieniężnej nie może być traktowany przez rozsądnego obserwatora jako „przyrost majątku”.

W niektórych jednakże przypadkach przestępstw korupcyjnych nawet wartość podarunku nie może przesądzać o znikomej szkodliwości czynu. Dotyczy to przede wszystkim sytuacji, gdy korzyść zostaje udzielona w wyniku żądania ze strony osoby pełniącej funkcję publiczną (żądający korzyści nie może oczekiwać, iż jego czyn zostanie oceniony jako czyn znikomo społecznie szkodliwy), albo w wypadku, gdy korzyść stanowi wynagrodzenie za czynność stanowiącą naruszenie przepisów prawa. Karygodnie należy ocenić zarówno zachowanie dającego jak i przyjmującego łapówkę.

Konsekwencje prawno-karne dla stron przestępstwa korupcji

Przyjęte przez ustawodawcę obecnie obowiązujące uregulowania mają na celu skuteczne zwalczanie korupcji poprzez zastosowanie sankcji karnej oraz pozbawienie osób dopuszczających się takich działań owoców ich przestępstw, a także przeciwdziałanie tego rodzaju zachowaniom w przyszłości.

Środki te dotyczą wszystkich odmian przestępstw korupcyjnych.

Do sankcji należy zaliczyć:

- karę pozbawienia wolności,
- karę grzywny – art. 33 § 2 II,
- środki karne w postaci: zakazu zajmowania określonego stanowiska, wykonywania zawodu albo prowadzenia określonej działalności gospodarczej – art. 41 kk, przepadku przedmiotów – art. 44 kk oraz przepadku korzyści – art. 45 kk.

Sądy w przypadku wydawania wyroków za przestępstwa korupcyjne z uwagi na ich charakter orzekają zwykle **kary pozbawienia wolności** bądź kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania.

Grzywna orzekana obok kary pozbawienia wolności stanowi dodatkową, niezależną od kary podstawowej dolegliwość o charakterze materialnym. Orzekana jest w sytuacji, gdy sprawca osiągnął z przestępstwa korzyść majątkową i ma stanowić dla niego obok kary zasadniczej dodatkową dolegliwość.

Kolejnym środkiem walki z korupcją są środki karne w postaci **zakazu zajmowania określonego stanowiska** (np. kontrolera ruchu, diagnosty samochodowego) **wykonywania określonego zawodu** (np. lekarza, nauczyciela, policjanta) albo **prowadzenia określonej działalności gospodarczej** (np. zakaz prowadzenia działalności budowlanej, czy też zakaz działalności w zakresie sportu profesjonalnego – organizowania zawodów sportowych, gdy sprawca dopuszczał się przekupstw np. sędziów, czy zawodników).

Środki karne w **postaci przepadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa** (np. samochód otrzymany jako łapówka), a także przedmiotów będących jego „produktem” (np. otrzymane za łapówkę poświadczające nieprawdę dokumenty) ma na celu przede wszystkim pozbawienie sprawcy tzw. owoców przestępstwa. Służy temu przewidziany przez ustawodawcę obowiązek orzeczenia przez Sąd takiego przepadku w sytuacji wydania za przestępstwo korupcji wyroku skazującego.

Uzupełnieniem obowiązującego orzeczenia przepadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa jest obowiązek orzeczenia przez Sąd środka karnego w postaci **przepadku osiągniętej przez sprawcę korzyści majątkowej** (np. zakupiony za łapówkę samochód).

Tylko łączne stosowanie obu tych środków karnych może stanowić skuteczny instrument do przeciwdziałania i zwalczania wszelkich odmian łapownictwa.

Jak powinien zachować się obywatel w sytuacji korupcyjnej

1. Konsekwentne egzekwowanie uzasadnionych uprawnień może w wielu wypadkach zapobiec propozycjom korupcyjnym ze strony osób, oczekujących na korzyści materialne (osobiste) w zamian za czynności (decyzje), do których są zobowiązani i za które otrzymują wynagrodzenie.

- Zgodnie z obowiązującymi przepisami (art. 9 Kodeksu postępowania administracyjnego) organy administracji publicznej są obowiązane do należytego i wyczerpującego informowania osób zainteresowanych o okolicznościach prawnych i faktycznych, które mogą mieć wpływ na ustalenie ich praw i obowiązków. Są także obowiązane do udzielania niezbędnych wyjaśnień i wskazówek. Podobne obowiązki określają przepisy dotyczące wielu innych podmiotów – np. art. 31 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry (tj. Dz. U. Nr 21 z 2002 r., poz. 204 z późn. zm.).
- Każdemu obywatelowi służy zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 63) prawo składania skarg na zaniedbanie lub nienależyte wykonywanie zadań przez właściwe organy albo ich pracowników, a także przewlekłe lub biurokratyczne załatwianie sprawy (art. 227 k.p.a.). Skargi można kierować do przełożonego pracownika lub organu wyższego stopnia (nie obowiązuje zasada bezpośredniości).
- Skargi można składać pisemnie (najlepiej listem poleconym) lub ustnie – obowiązujące przepisy nie przewidują możliwości telefonicznego składu skarg. Informacja o osobach przyjmujących skargi oraz dniach i godzinach przyjęć (co najmniej raz w tygodniu również w godzinach popołudniowych) powinna być wywieszona na widocznym miejscu, w siedzibie danej jednostki organizacyjnej (art. 235 k.p.a.).
- Do rozpoznawania skarg na bezczynność organów administracji publicznej właściwe są wojewódzkie sądy administracyjne (art. 3 § 2 pkt. 8 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr 153, poz. 1270)). Ochrony uprawnień można również dochodzić w innych postępowaniach, np. cywilnym.
- Wiele fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji pozarządowych bezpłatnie udziela porad prawnych i pomocy w dochodzeniu swoich uprawnień. Informacje o nich można między innymi uzyskać w sieci internetowej. W postępowaniu cywilnym sąd może zwolnić stronę – na jej uzasadniony wniosek – od kosztów w całości lub części i wyznaczyć jej adwokata albo radcę prawnego (art. 117 Kodeksu postępowania cywilnego).

2. W wypadku żądania lub proponowania korzyści majątkowej (osobistej) oraz posiadania informacji o przestępstwie korupcyjnym popełnionym przez inne osoby:

- w tym zakresie przede wszystkim można (a nawet trzeba) zwrócić się o pomoc do wyspecjalizowanych organów ścigania tj. Policji lub Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. W jednostkach tych – na szczeblu wojewódzkim – powołano specjalne komórki do zwalczania przestępczości korupcyjnej, z którymi można porozumieć się również telefonicznie, np. za pośrednictwem oficera dyżurnego. Dysponują one zarówno wiedzą procesową oraz operacyjną, a także profesjonalnymi środkami technicznymi umożliwiającymi prawidłowe zabezpieczenie dowodów popełnienia przestępstwa,
- w wypadku przeszkód w nawiązaniu kontaktu z tymi organami, należy samodzielnie dążyć do uzyskania – w miarę możliwości – jak największej ilości obiektywnych dowodów na potwierdzenie popełnienia tego przestępstwa, np. nagranie rozmowy, różnego rodzaju dokumenty, postronni świadkowie itp.,
- o uzasadnionym podejrzeniu przestępstwa korupcji można na piśmie lub osobiście zawiadomić najbliższą jednostkę prokuratury. Z tej czynności zostanie spisany protokół. Osoba zgłaszająca o przestępstwie korupcji popełnionym przez inne osoby może się zwrócić o nie ujawnianie, iż złożyła zawiadomienie.
Informacja taka zostanie zbadana poprzez czynności operacyjne.

3. Osoba, która popełniła przestępstwo korupcyjne może uniknąć odpowiedzialności karnej lub uzyskać złagodzenie kary w okolicznościach, o jakich mowa w części – Przesłanki wyłączające lub złagodzenia odpowiedzialności karnej - niniejszego opracowania.

- O popełnieniu przestępstwa należy **osobiście** zawiadomić organ powołany do ścigania przestępstw, tj. prokuraturę, Policję lub Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Można to uczynić pisemnie, przy czym pismo takie musi być własnoręcznie podpisane.
- W przypadku wręczenia korzyści majątkowej (osobistej) przez więcej osób, dla skorzystania przez nie (lub niektóre z nich) z bezkarności lub złagodzenia kary, niezbędne jest **równoczesne** zawiadomienie przez te osoby o popełnionym przestępstwie.

4. Podkreślić należy, iż jednym z podstawowych zachowań obywatelskich ograniczających korupcję jest odmowa wręczania czy też przyjęcia łapówki. Trzeba sobie uświadomić, że „uwikłanie się” w sytuację korupcyjną wpływa często na całe dalsze życie, ograniczając podstawowe prawo każdego człowieka do wolności w podejmowaniu decyzji.

 Nie ujawniając takiej sytuacji, stajemy się swoistymi „zakładnikami” współsprawcy przestępstwa oraz ewentualnie innych osób.